

ETNOSENTRİZM VE ULUSAL KİMLİK: AFGANİSTAN'DA PEŞTUN ETNİK MİLLİYETÇİLİĞİ

ETHNOCENTRISM AND NATIONAL IDENTITY: PASHTUN ETHNIC NATIONALISM IN AFGHANISTAN

Yusuf Ziya Bölükbaşı (Doç. Dr.)

Anadolu Üniversitesi
yzb@anadolu.edu.tr

0000-0003-4723-5977

Abdul Hakim Qadery

Anadolu Üniversitesi
ahqadery@gmail.com

0009-0009-3505-1020

Atıf:

Bölükbaşı, Y. Z. ve Qadery, A. H. (2023). Etnosentrizm ve ulusal kimlik: Afganistan'da Peştun etnik milliyetçiliği. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 1-21.

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş tarihi/Arrival date: 17.10.2023
Kabul tarihi/Acceptance date: 05.12.2023

Özet

Bu çalışmada, Afganistan'da yaşanan siyasi değişimler temelinde Peştun etnik milliyetçiliğinin gelişimi açıklanmaya çalışılmaktadır. Afganistan, savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar ve sahip olduğu yapısal sorunlar nedeniyle modernleşme serüveni sekteye uğramış ve bunun neticesinde ulus-devlet haline bir türlü dönüşmemiş bir devlettir. Modernleşme ve dolayısıyla uluslaşma sürecinde yaşanan sorunlar Afgan toplumundaki etnik milliyetçiliği güçlendirmiştir. Afganistan'daki en büyük etnik grup olan Peştunlar, 18. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar Afganistan'ın yönetimini elinde bulunduran topluluktur. Afganistan siyasi tarihi, Peştunların işgalci devletler -İngiltere, Sovyetler ve ABD- ve kendi aralarındaki iktidar mücadelesiyle şekillenmiştir. 19. Yüzyılın başından itibaren Birleşik Krallık ve Çarlık Rusya'sı arasında Asya üzerinde başlayan jeopolitik çatışma, Afganistan coğrafyasının savaş sahasına dönmesine neden olmuştur. Aynı durum Soğuk Savaş'ın son on yılında yaşanan hadiselerde de görülmekte, ABD ile Sovyetler arasındaki çatışma sahalarından biri olarak Afganistan öne çıkmaktadır. Küresel rekabet Afganistan siyasetini, toplumunu, ekonomisini ve devlet aygıtını her daim olumsuz etkilemiş ve etnik kimlikleri güçlendirici bir işlev görmüştür. Bunun yanında Peştun etnisizmi Pakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle sınırları aşan bir hüviyete bürünmüş, bu durum Taliban'ın kurulmasıyla yeni bir veçhe kazanmıştır. Nitel araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmanın sonucunda Peştun etnik milliyetçiliğinin hem Peştunların kültürel yapıları hem de Afganistan'ın yaşadığı siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanan sorunlar nedeniyle güçlü bir yapıya haiz olduğu ve bunun Afgan toplumunda ulusal kimliğin oluşumunu engellediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Afganistan, Peştun, Taliban, Etnisizm, Milliyetçilik*

Abstract

This study attempts to explain the development of Pashtun ethnic nationalism on the basis of political changes in Afghanistan. Afghanistan is a state whose modernisation adventure has been interrupted due to wars, political instability and structural problems, and as a result, it has never been able to transform into a nation-state. The problems experienced in the process of modernisation and thus nation-building have strengthened ethnic nationalism in Afghan society. Pashtuns, the largest ethnic group in Afghanistan, are the community that has ruled Afghanistan from the last quarter of the 18th century to the present day. The political history of Afghanistan has been shaped by the power struggle of the Pashtuns between the occupying states - the UK, the Soviets and the US - and among themselves. Since the early 19th century, the geopolitical conflict between the United Kingdom and Tsarist Russia over Asia has turned the geography of Afghanistan into a battlefield. The same situation is observed in the events of the last decade of the Cold War, and Afghanistan stands out as one of the conflict areas between the US and the Soviets. Global competition has always had a negative impact on Afghanistan's politics, society, economy and state apparatus and has served to strengthen ethnic identities. In addition, Pashtun ethnocentrism took on a cross-border character with the declaration of Pakistan's independence, and this situation gained a new dimension with the establishment of the Taliban. As a result of this study, which uses a qualitative research design, it is seen that Pashtun ethnic nationalism has a strong structure due to both the cultural structures of Pashtuns and the problems arising from the political instability in Afghanistan, and this prevents the formation of national identity in Afghan society.

Keywords: *Afghanistan, Pashtun, Taliban, Ethnicism, Nationalism*

1. Giriş

Milliyetçilik, bir ideoloji olarak Batı Avrupa'da yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerin beraberinde getirdiği yeniliklerle birlikte Fransız Devrimi neticesinde ortaya çıkmıştır. Devrimin temel vurgularından biri olan milli egemenlik ilkesi ve self-determinasyon anlayışı çerçevesinde kralın tebaasını Fransa'nın özgür yurttaşlarına dönüştüren milliyetçilik ideolojisi, bu dönemden itibaren dünya haritasını, toplumlarını, siyaseti ve ekonomik sistemi dönüştüren hegemon siyasi akım olarak dikkat çekmektedir. Milliyetçiliğin devrim Fransa'sında birdenbire ortaya çıkan bir düşünce biçimi olduğunu söylemek hatalı olur çünkü milliyetçiliğin kökenleri Batı Avrupa'da feodaliteden modernizme geçiş sürecinde yaşanan gelişmelerce şekillendirilmiştir. Coğrafi keşifler sonrası başlayan kapitalistleşme süreci ve bunun etkisiyle sivriyen burjuvazi sınıfının yaşanan değişimlerin ana aktörü olması, ilk olarak feodal yönetimlerin yerini mutlak monarşilere bırakıp daha sonra mutlak monarkların ve aristokratların ayrıcalıklarının elinden alınarak modern devletin yükselişi ile çeşitli ülkelerde vuku bulan devrimler (Hollanda'daki kapitalist devrim, İngiltere'deki Görkemli devrim, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi) erken modern dönemde milliyetçiliğin biçimlenmesini sağlayan gelişmeler olarak görülebilir. Milliyetçiliğin ilk şekli, Fransız tipi sivil-siyasi millet tasarımına sahip sivil milliyetçilik olarak bilinmektedir. Bu milliyetçilik tasavvuru, territoryal, kapsayıcı, hak ve hürriyetlere önem veren devlet milliyetçiliği olarak tanımlanmaktadır. Ancak Napolyon Savaşları milliyetçiliğin biçimini değiştirmiş, onu saldırgan ve şövenist bir hüviyete büründürmüştü. Bu savaşlar sonucunda milliyetçilik Rusya'dan İspanya'ya kadar Avrupa coğrafyasının tamamına yayıldı. Ancak bir ülkedeki etkisi diğer yerlerden farklı oldu ve yeni bir milliyetçilik anlayışını yarattı. O ülke Almanya olup milliyetçiliğin etnisist veçhesini meydana getirdi. Milliyetçiliğin bu tipolojisi saldırgan, dışlayıcı, kültürel ve etnik kökene daha çok önem veren bir yapıyla tanımlanır. Böylece bütün milliyetçilikler Alman ve Fransız tipi milliyetçiliklerin bir karışımı şeklinde ortaya çıktı.

Milliyetçiliğin bu tarihsel gelişim sürecinde doğu toplumlarına ulaşması biraz daha geç bir döneme tekabül etmekle beraber işgaller, savaşlar, sömürge ve manda yönetimleri bu akımın gelişinde etkili oldu. Özellikle Alman tipi millet ve milliyetçilik anlayışı, önce doğu Avrupa'ya daha sonra Ortadoğu ve Asya toplumlarına ulaştı. Özellikle bu coğrafyalarda, batıda olduğu gibi sanayileşme ve kapitalizmin başını çektiği üretim biçimindeki dönüşüm görülmemekte, sanayi devrimi öncesi toplum ve üretim biçimi devam etmekteydi. Bu durum ulusal kimlikler ve ulus olgusu yerine ön milli kimlikler ya da alt kimliklerin daha güçlü olmasını da beraberinde getirdi. İşte burada bahsedilen doğulu ülkelerden biri de Afganistan'dır. Tarih boyunca jeopolitik konumu nedeniyle istilalara uğramış ve bunun sonucunda çok sayıda etnik grubun yaşadığı bir ülkeye dönüşen Afganistan, Hindistan'ı kontrol eden İngilizlerle yaşadığı savaşlarla beraber milliyetçilik düşüncesiyle tanıştı. Ülkenin renkli etnik yapısı, azgelişmiş ve modern siyasal kurumlardan yoksun olması ve bunların getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlığın yanı sıra önce İngiliz-Rus, daha sonra da Amerikan-Sovyet rekabeti nedeniyle yaşanan kargaşalar, ülkenin yapısal sorunlarıyla birleşince Afgan ulusal kimliğinin inşasını zayıflattı. Böylece etnik milliyetçilik, ulusal kimlik inşasının gerçekleşemediği Afganistan'da güçlü bir şekilde kendisini gösterdi. Bu çalışmada Afganistan'ı oluşturan etnik gruplardan Peştunların milliyetçiliği üzerine odaklanmaktadır. Peştun milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi, yapısal temelleri ve Afganistan siyasetiyle ilişkisi bu minvalde açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yüzden ilk olarak Afganistan'la ilgili temel bilgilere yer verilecek, bundan sonra Peştunlara değinilecektir. Çalışmanın diğer bölümünde Afganistan'ın siyasal tarihi üzerinden Peştun milliyetçiliği irdelenecek ve bu tarihsel anlatı Durrani hanedanından başlayıp Taliban'ın ikinci defa ülke yönetimini ele geçirdiği dönemde dahil olmak üzere günümüze kadar geçen dönemi kapsayacaktır.

2. Afganistan: Tarih, Coğrafya ve Kimlik

Afganistan, sahip olduğu jeopolitik konum sebebiyle hakimiyet mücadelelerine maruz kalmıştır. M.Ö. 5. yüzyılda İran

hükümdarı I. Darius tarafından işgal edilmiş ve daha sonra M.Ö. 4. asır da ise Büyük İskender'in güçlerine yenik düşmüştür. Büyük İskender İmparatorluğunun sona ermesinden sonra bu bölge Yunan (Baktriana) ve Türk (İskitler, Kuşanlar, Akhunlar) kökenli devletlerin hakimiyetine girmiştir (Saray: 1988: 404). Afganistan'ın M.Ö. 1000 yıllarından itibaren adı Aryana olup, M.S. 5. yüzyıllara kadar bu isimle anılmıştır. 1747 yıllarına kadar Horasan ve daha sonra da günümüzdeki adıyla Afganistan olarak tarihe geçecektir (İnsamer, 2023). Afgan kavramına tarihte ilk kez 'Avagana' veya 'Abgan' şekliyle MS. 3-6. asırlara ait Hint-İran kaynaklarında bulunmaktadır. 630-644 yılları arasında Afganistan'ı dolaşan Çinli Budist seyyah Xuang Zang seyahatnamesinde ve meşhur İranlı şair Firdevsi'nin Şahnamesinde Afganlardan bahsedilmektedir. Bu tarihi klasik eserlerde anılan 'Abgan' veya 'Awgaanlar'ın, bir halk mı yoksa Peşaver-Kandahar bölgesinde yaşayan dağlık kabileleri tanımlayan sosyolojik bir terim mi olduğu bilinmemekle birlikte Orta çağdan itibaren "Afgan" olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 21).

Yedinci yüzyılda İslam orduları Afgan topraklarına ulaşmış ve bölge halkı tarafından hızlı bir şekilde İslamiyet benimsenmiş olsa da burada İslami esaslarla idare edilen bir devlet yönetimi oluşmamıştır. Bölge uzun bir süre yerel kabileler tarafından yönetilmiştir. Ancak, o yıllardan başlayarak günümüz Afganistan coğrafyası üzerinde yaşayan halk, Müslüman kimliğini güçlü bir şekilde muhafaza etmeyi başarmıştır. IX. yüzyılın ikinci yarısında kısa bir süre Samani'lerin ve daha sonra aynı yüzyılın sonuna doğru kurulan Gazneliler Devleti ile birlikte Türk hakimiyeti Afganistan topraklarında başlamıştır. Gaznelilerden sonra bu bölgede Selçuklular, Gurlular, Harezemşahlar hükümet etmiş daha sonra 13. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilası ile birlikte yaklaşık 150 yıl kadar devam edecek olan Moğol hakimiyeti dönemi başlamıştır. Afgan terimi gibi Afganistan'da uzun bir dönem boyunca anlamı ve sınırları sürekli olarak değişen bir terimdir. 15-16. yüzyıllarda yani bir başka Türk devleti olan Babür İmparatorluğunun hakimiyetine giren Afganistan, ismini de bu dönemde almıştır. Kandahar-Peşaver arasında dağlık bölgeye,

siyasi olmasa da sosyo-demografik açıdan Afganistan denildiği görülmüştür ve bu tabir günümüzde de kullanılmaktadır. Babürlüler sınırlarını Hindistan topraklarına kadar genişletmiş ve hükümet güçleri ağırlıklı olarak zamanla Hindistan'a kaymıştır. İran ile Babür Devleti arasında yer alan Batı Afganistan bölgesindeki yerli kabileler önce bu iki devletten (İran ve Babür Devleti) birine katılarak kendi imtiyazlarını kazanmış, daha sonra giderek bağımsız hareket etmeye başlanmıştır. "18. asır ortalarında Peştun/Afgan Durrani sülalesinin fetihleri ile bu bölgeler, hatta günümüz Pakistan'ın önemli bir bölümü de artık Afganistan'ın bir parçası olarak kabul edilmiştir" (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 23). Bu süreç ülkede milli ve kapsayıcı bir devlet kurma fikrini tetiklemiş ve neticede Ahmad Şah Durrani önderliğinde 1747 yılında Peştun kökenli Durrani Hanedanı olarak bilinen bağımsız bir devlet kurulduğunu dile getirmek mümkündür.

18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın başlarında Durrani Hanedan'ında görülen taht mücadeleleri neticesinde 1826 yılında Dost Muhammed Han tarafından sağlanan siyasi birlik sonucunda yine Peştun kökenli Barakzay Hanedanı kurulmuştur. 18. Yüzyılın başlarından itibaren Afganistan toprakları İngilizler ve Ruslar arasında çok uzun süren çekişmelere sahne olmuştur. Bu mücadele, İngiliz İmparatorluğunun en büyük sömürgesi olan Hindistan üzerindeki Rus emellerinin açığa çıkması ve iki süper güç arasında yaşanan jeopolitik rekabetin Afganistan topraklarında tezahür etmesinden kaynaklanmaktaydı (Hopkirk, 2022). Afganistan ilk defa İngilizler tarafından 1839 yılında işgal edilmiştir. İngiliz işgalini kısa bir zaman zarfında bastırılmış ancak, İngilizlerin Afganistan'dan tamamen el çektikleri söylenemezdi. Bu da İngilizlerin 1878-1880 yıllar arasındaki ikinci bir işgale zemin hazırlamıştır. İngiliz işgalinden tam 13 yıl sonra Afganlar ve İngilizler arasında imzalanan "Durand Hattı" anlaşması (Hindistan'ın kuzeyi ve Afganistan'ın güneyinde yer alan günümüz Pakistan sınırlarını belirlemektedir) imzalanmıştır. Bu anlaşma sebebiyle pek çok topluluk Afganistan sınırları dışında kalmış ve günümüzde devam eden Afganistan ve

Pakistan arasındaki sınır sorunlarına sebep olmuştur (İnsamer, 2023).

Habibullah Han'dan sonra iktidara gelen oğlu Emanullah Han, 1919 yılında Afganistan'ın uluslararası alanda tam bağımsız bir devlet olması için İngilizler ile kısa süreli bir savaşa girişmiş ve ardından 8 Ağustos 1919 tarihinde Rawalpindi Anlaşmasını imzalamış ve Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkenin bağımsızlık sonrası Emanullah Han'ın izlediği politikalar halk tarafından tepki görünce 1929 yılında yerine kardeşi İneyatullah Han'ı tayin ederek ülkeden ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır. Ülkede, halk tarafından çıkan isyanların lideri Habibullah Kalakani, İneyatullah Han'a gönderdiği mektubunun ardından, onu devirerek Afganistan'ın yönetimini ele geçirmiştir. Ancak, Habibullah Kalakani iktidarı çok uzun sürmemiş, 13 Ekim 1929 yılında General Muhammed Nadir tarafından devrilerek yönetimden uzaklaştırılmıştır (Şahsi, 2022: 142). İktidarı sadece 10 ay kadar süren Kalakani, Nadir Şah'a karşı direnemeyip yenilmiş ve daha sonra idam edilmiştir. Nadir Şah ise yönetime geldikten sonra iç ve dış politikayı dengeli sürdürmüş ve ülke halkının taleplerine kulak vermiş olması dört yıl boyunca iktidarda kalmasını sağlamıştır. Böylece, Nadir Şah'ın ölümünden sonra oğlu Zahir Şah 19 yaşında tahta çıkmıştır. Zahir Şah, Afganistan'ın iç ve dış güvenliği için çok önemli adımlar atmış ve tarafsız dış politika izlemiştir. Böylece, Zahir Şah Afganistan'ı 40 yıl yönetecektir. Ayrıca 1964-1973 yıllar arası Afganistan'a ilk demokrasi tecrübesini ve en istikrarlı dönemini yaşatmıştır (Seren, 2021: 11).

Afganistan, İran, Türkiye ve Irak arasında İkinci Dünya Savaşı sırasında barışçı bir siyasetin sürdürülmesi için Sadabad Paktı imzalanmıştır. Zahir Şah'ın iktidarı döneminde Pakistan'ın 1947 yılında bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, İngiltere ve Afganistan arasında imzalanan Durand Hattı anlaşmasından mütevellit sebeple Afganistan topraklarının haricinde bulunan bu topraklar üzerinde hak iddiasında bulunması ülkenin alt komşusu olan Pakistan ile kronikleşen sınır sorununu doğurmuştur. İngiltere'den destek gören Pakistan bu süreç boyunca Afganistan'ı Sovyetler Birliği'ne yaklaştırmış ancak Zahir Şah'ın Afganistan'da yükselen Sovyet etkisini

dengelemek için izlediği politikalar, 1973 yılında Davud Han'ın yaptığı kansız bir darbe ile devrilmesine sebep olmuştur. 1826 senesinde Dost Muhammed Han ile başlayan Barakzay Hanedan'ın 150 yıllık iktidarı son bulmuş, ancak bu süre zarfında Tacik asıllı Kalakani'nin 10 ay süren iktidarı hariç Peştun yönetimi dikkat çekmektedir. Sovyetler etkisi altında olan Afganistan'da ülkenin Cumhuriyet rejimine geçtiğini ilan eden Davud Han önlem almaya çabalasa da olumlu sonuçlar elde edememiştir. Nihayet, 1978 yılında Başkanlık koltuğundan indirilerek öldürülmüştür (İnsamer, 2023).

Afganistan'da bu rejim değişikliği ve daha sonra Davud Han'ın devrilmesi bir siyasi kaos yaratmıştır. Elbette ki bu kaosun sebebi SSCB'nin devlet yönetiminde doğrudan etkisi olması ve 1979'da işgalin tam manası ile gerçekleşmesine zemin hazırlamıştı. On yıl sürecek olan Sovyetler işgali sırasında ülke içinde daha çok kızışan iç savaşta yaklaşık 1,5 milyon sivil öldürülmüş ve 5 milyon insan ise komşu ülkeler ve diğer ülkelere mülteci olarak sığınmışlardır. İç savaşın devam etmesi Taliban'ın doğuşunu tetiklemiş ve daha sonra başta El-Kaide olmak suretiyle Afganistan'da köktendinci terör yapılanmaları baş göstererek 11 Eylül 2001 olayları sonrasında gerçekleşecek olan ABD işgaline zemin hazırlayan faktörlerden biri olmuştur. Sovyetler işgalinin getirdiği dengesizlikler ve tahribat gözle görebilecek şekilde ortadan kaldırılmadan milyonlarca vatandaşın ölümüne ve diğer ülkelere sığınmasına sebep olan bu işgal sonrasında geçici bir hükümet kurulmuş ve bu hükümetin başına ise Hamid Karzai getirilmiştir. Afganistan 2004-2009 yıllarında seçime gitmiş iki seçimi de Karzai kazanmış ve 2014 yılına kadar iktidarda kalmıştır. 2014 seçimlerini Dr. Muhammed Eşref Ghani kazanmış, ABD ve NATO müttefiklerinin Ağustos 2021'de Afganistan'ı terk etmesinin ardından Taliban, Ghani hükümetini devirip ülke yönetimine el koymuştur.

Taliban'ın iktidarı yeniden ele geçirmesiyle ülkenin resmi adı Afganistan İslam Cumhuriyeti oldu. Daha önce de belirtildiği üzere, Afganistan'ın coğrafi konumu, yaşanan savaşların, istilaların, iktidar değişimlerinin ve göçlerin ana nedenini meydana getirmektedir. Afganistan

coğrafi konum olarak aslında bir Orta Asya ülkesi olup denize kıyısı bulunmamaktadır. Orta ve Güney Asya'nın merkezi konumundadır ve bu iki önemli Asya coğrafyası arasında köprü niteliğini taşımaktadır. Diğer taraftan İran vasıtasıyla Ortadoğuyla sınırdır (afghanembassy.org). Kuzey'de Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, Doğu ve Güney'de Pakistan, Doğu'da Çin, Batı'da İran ile sınırdır. Afganistan, Hindistan ile Çin arasında enerji stratejik koridorunu sağlayan bir konumda bulunmaktadır (Afganistan Ülke Raporu, 2017: 3). Afganistan'ın tarih boyunca çeşitli istilalara uğrama nedeni, jeopolitik açısından eski Çin ve Batı ticaret yolu olarak bilinen İpek Yolu'nun Afganistan toprakları üzerinden geçmesidir. Günümüzde de izlendiği üzere kara ve deniz ticaret yollarına hâkim olmak uluslararası ilişkiler alanda çok büyük önem arz etmektedir. Böylece Afganistan'ın coğrafi konumu her zaman stratejik bir öneme sahip olmuş ve olmaktadır.

Tarihi ve coğrafi niteliklerinin yanında etnik çeşitliliği ve kimlik konuları da Afganistan'ın sosyo-politik yapısının şekillenmesinde ehemmiyet arz etmektedir. Çok sayıda etnik grubun yaşadığı Afganistan da ön plana çıkan etnik gruplar şunlardır: Peştun, Tacik, Özbek, Türkmen, Kırgız, Beluc, Aymak, Hazara, Nuristani, Pamiri ve Paşai.

Ülkenin temel etnisitesi olan Peştunlar, Afganistan nüfusunun %42'lik kısmını oluşturmaktadır. Nüfus olarak ülkenin güneyini domine etmekte ve Afganistan'ın tamamında yerleşik yaşam biçimini benimsemektedirler. Peştun nüfusunun neredeyse tamamının dini inancı Sünni İslam'dır. Peştunlardan sonra Afganistan'ın en kalabalık nüfusu Tacikler teşkil etmektedirler. Ülke nüfusunun %27'sini oluşturan Taciklerin tamamı Sünni'dir. Tacik etnisitesi, Afganistan'ın siyasi, sosyal ve kültürel atmosferinin en etkili gruplarından biridir. Çoğunluk olarak ülkenin kuzeydoğusunda yaşarlar, ancak Afganistan'ın Badakhşan, Herat, Belh, Gazni ve Farah gibi diğer illerde de azınlık olarak bulunmaktadırlar. Ülke nüfusunun yaklaşık %2'sini teşkil eden Beluçların coğrafi konumu ülkenin güneyidir. Beluçlar ülkenin sınır ötesine, Pakistan ve İran'a kadar uzanmaktadır. Beluç nüfusunun da hepsi Sünni Müslümandır. Kandahar,

Nimruz ve Helmand illerinde Peştunlarla iç içe yaşamaktadırlar. Nüfuslarının az olması nedeniyle bir siyasi iddiaları bulunmamaktadır. Diğer bir etnik grup ise Hazaralar'dır. Afganistan'ın merkez illerinde yoğunlaşmış Hazaralar ülkenin toplam nüfusunun %9'unu oluşturmaktadır. Hazaraların tamamı Şii inancına mensupturlar. Hazaraların Moğol kökenli olduklarına, Cengiz Han'ın Afganistan'ı fethetmesiyle bölgeye gelen ve zamanla Müslümanlaşan bir halk olduğu iddia edilmektedir. Yoğunlukla, başta Bamyan ili olmak üzere, Gazni, Gur, Wardak, Uruzgan ve Daykundi'de ikamet ederler. Özbekler, Tacikler ve Beluçlar gibi kökeni Afganistan'ın bir diğer sınır ötesine uzanmış başka bir etnik unsurudur. Ülke nüfusunun yaklaşık %9'unu oluşturmaktadırlar ve çoğunluk olarak Sünni mezhebine mensupturlar. Özbekler, ülkenin kuzey bölgesinde yaşayan Türk nüfusunu meydana getirmektedir. Aymaklar, Türk ve Moğol kökeninden gelen bir topluluk olarak Afganistan nüfusunun neredeyse %4'ünü oluşturmakta olup ülkenin kuzey ve kuzey batısında yaşayan farklı etnisiteyi oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda Aymaklar ülke yönetiminde görünür mevkiye sahip değillerdir. Benzer şekilde Afganistan nüfusunun yaklaşık %4'nü teşkil eden Türkmenler, çoğunluk olarak ülkenin kuzeybatı sınır bölgesinde yaşamaktadırlar. Dini inançları Sünni olup, nüfuslarının az olmasına rağmen ülke siyasetinde kısmen görünürlükleri bulunmaktadır. Bir başka Türk kökenli gruplardan biri de Kırgızlardır. Afganistan'ın kuzeydoğu ucu Çin sınırına yakın bölgede yaşamakta olan Kırgız nüfusu, %1'den az bir orana sahiptirler. Paşailer ve Nuristaniler ise ülke nüfusunun %2'sini oluşturmakta olup, bu iki etnik grup ağırlık olarak Afganistan'ın güneydoğusunda bulunan Nuristan'da yaşamaktadırlar. Son olarak ülkenin kuzeydoğusunda bulunan Badakhşan İli'nde Pamir grubu yaşamaktadır, bunlar isimlerini Pamir Dağlar'ından aldıkları söylenmektedir. Afganistan nüfusunun %1'nden azı Pamiri olup, dini inançları Şii ve Sünni'dirler. Nüfuslarının az olmasından dolayı ülke yönetiminde görünür bir statüye sahip değillerdir (Mepa News).

Afganistan, etnik açısından yaklaşık 25 farklı dili konuşan ve birçok farklı inanca sahip

olan insanların bir arada bulunduğu bir coğrafyadır. Ancak bu etnik nüfus dağılımını hesaplamak son derece zordur. Bunun nedeni işgal ve iç savaşta yaşanan can kayıpları, ülke içi göçler ve hatta ülke dışı göçlerle sürekli bir şekilde etnik dağılımın değişmesidir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 25). Afganistan'ın en temel sorunlarından biri etnik kimliklerdir. Afganistan yüzyıllar boyunca çok sayıda işgale uğradığına değinilmişti, bu sebeple Afgan ulusunun terkinde yoğun bir etnik, dinsel, kültürel ve ideolojik karışım bulunmaktadır. Afganistan'ın jeopolitik konumu ülkedeki etnik yapıyı da kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Böylece Afganistan'da Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Aymak, Beluç, Peşayi, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Bayat, Hindu, Pamiri, Sih vb. dâhil olmak üzere on altıdan fazla etnik grup yaşamaktadır (Khawarnasab ve Avcı, 2023: 133). Ülkede bunların dışında da birçok küçük etnik grup yaşamaktadır. Taliban Devri öncesinde ülkenin resmî dilleri Darice (Farsça) ve Peştunca olup, bunların dışında ülkede Tacikçe, Özbekçe, Türkmençe, Urduca, Paşaî, Nuristani ve Beluçça da konuşulmaktadır (Şahsi, 2022: 133). Ülkede konuşulan diller yüzdesine bakılınca, resmi diller (%77 Afgan Farsçası veya Dari, %48 Peştuca), ikinci diller ise, %11 Özbekçe, %6 İngilizce, %3 Türkmençe, %3 Urduca, %2 Pashai ve Nuristani, %1 Arapça, %1 Beluçi ve diğerleri <%1 şeklindedir (The World Factbook). 1919 bağımsızlık sonrası ülkede resmi dil olarak Farsça ve Peştuca olması kararı alınmış ancak buna diğer azınlık grupları bu karardan memnun kalmamıştır. Yaşanan iç savaşlar bu durumu özetlemektedir (Hatunoğlu, 2022: 67). Afganistan'ın tarihsel gelişimi ve coğrafi yapısı nedeniyle çok sayıda etnik grup burada görülmektedir. Bunlardan bazıları dillerini ve kültürlerini kaybetmiş veya diğer etnik gruplarla iç içe yaşama sebebiyle kimliklerini kaybetmiş veyahut asimile olmuşlar, bazıları da küçük bir etnik gruba dönüşmek durumunda kalmışlardır. Ancak bunlar içinde Afgan ulusunun çekirdeğini oluşturan Peştunların ayrı bir yeri bulunmakta ve güçlü etnik milliyetçilikleriyle diğerlerinden farklı konumlanmaktadırlar.

3. Afganistan'da Peştun Etnisizmi

Afganistan ulusal kimliğinin temel dayanağı olan Peştun etnisizmini anlayabilmek için öncelikle Peştunların kim olduğu sorusuna cevap vermek gerekir. Bu soruyu cevaplandırdıktan sonra Afganistan'daki Peştun etnikçiliğini yaşanan politik değişimler ışığında izah etmek faydalı görülmektedir. Ancak bahsedilen konulardan önce Peştun etnikçiliğinin Afgan milliyetçiliğinden ayırmak, ikisi arasındaki farka yer vermek elzemdir. Bu yüzden öncelikle Afganistan'da milliyetçiliğin doğuşu incelenecek, daha sonra Peştun etnisizmine yer verilecektir.

3.1. Afgan Milliyetçiliğinin Doğuşu

Afgan milliyetçiliği, Afganistan'ın ulusal kimlik inşası ve bağımsızlığı ile yakından ilişkili bir kavram olup 19. yüzyılın ortalarından başlayıp 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen süreçte yaşanan savaşlar, siyasal değişimler ve modernleşme politikalarıyla şekillenmiştir. Sungur'a (2013: 47) göre geçmişte İngilizlerle yaşanan ve 'Anglo-Afgan Savaşları' olarak bilinen üç savaş, Afganistan'ın bağımsızlığı ve milliyetçiliğinin doğuşuna zemin hazırlaması bakımından önem arz etmektedir. 1839-42 savaşı iktidarın Sadozai'den Muhammedzai'ye geçmesine vesile oldu. 1878-1880 savaşı ise İngilizlerin Afganistan'ın kontrolünü ele almalarını sağladı. 1919 yılındaki üçüncü savaş ise Afganistan'ın doğuşuna hizmet etti. Nihayetinde Afgan toplumunun sosyal bilincinde yabancı hakimiyetine karşı yapılan bu direnişlerin etkisi büyüktü. Bu savaşlar ulusal bilinç ve tarih anlayışlarının gelişmesini sağladı. Ancak burada altı çizilmesi gereken bir husus bulunmaktadır. O da İngiliz hakimiyetindeki Hindistan'ın sınırlarında yaşayan ve bir türlü zapt edilemeyen aşiretlerin savaşçı kimlikleri ve İngiliz hegemonyasına direnmeleri, temelde Afganistan'ı oluşturan parçaları temsil etmemesiydi. Bu aşiretlerden kastedilen şey Peştunlardı, dolayısıyla Afgan milliyetçiliğinin ortaya çıktığı zamandan beri etnik bir nüveye sahip olduğu görülebilir.

Afgan milliyetçiliğinin yükselişinde Habibullah Han'ın Şubat 1919'da öldürülmesi ve bunun sonucunda anayasal yönetime geçişle ilgili atılan adımlar önemlidir.

Habibullah Han döneminde “Genç Afganlar” olarak bilinen küçük bir aydın zümresi hem İngiliz hakimiyetine karşı çıkmakta hem de modernleşmeyi savunmaktaydılar. Özellikle Habibullah Han’ın pasif idaresine karşı modernleşme ve bağımsızlık konularında çok sayıda eser neşreden bu aydın grubu içinde sivrilmiş Mahmud Tarzi’ye değinilmelidir. Tarzi’nin ülkedeki Avrupa egemenliğine yönelik eleştirisi, Afganistan’ın I. Dünya Savaşı’ndaki tarafsız duruşuyla birleştiğinde, genç Prens Emanullah’ı etkiledi ve onun yazara verdiği destek, 1916’da Tarzi’nin kızıyla evlenmesiyle sonuçlandı. Habibullah Han, I. Dünya Savaşında cihat ilan eden Türkleri desteklememesi büyük öfke yarattı ve bir av gezisinde aile üyeleri tarafından öldürüldü. Daha sonra başlayan taht mücadelesinde milliyetçilerin desteğini alan Emanullah Han iktidara geldi (Runion, 2007: 87-88). Onun iktidarı döneminde modern ulus ve devlet inşası politikaları uygulandı. Emanullah, Fransız arkeologları davet ederek ve 1919’da Afganistan’ın ilk müzesini kurarak erken dönem Afgan tarihçiliğini şekillendirmeye çalıştı. Bu arkeologların çalışmaları sayesinde, etnik kökeni fark etmeksizin Afganistan’ın tüm halkına ortak bir Aryan kökeni atfedildi. Yine de Peştun etnikçiliği, ulus inşası sürecinde ‘ulus’un bizatihi kendisini oluşturduğu için önemini korumaya devam etti. Geçmişte Afganistan toprakları ‘Bactria-Pactria’ olarak bilindiği ve burada yaşayanların ‘Pachtun-Peştun’ olduğu vurgulanarak bu etnisiteye tarihsel devamlılık niteliği çerçevesinde ulusun atası olma özelliği bahşedildi. Gerçi bu durum Afgan toplumunun İslami kökleri ve uygulamalarıyla tezat oluşturuyordu. Bunun yanında Peştunist ideoloji Pers etkisi ve Babür hakimiyetine karşı Peştun dili ve edebiyatını bu dönemde ortaya çıkardı. Bu minvalde ismi en çok anılan kişi, savaşçı-edebiyatçı kimliğiyle Peştun şairi Kushal Khal Khattak oldu (Sungur, 2013: 48). Dikkat edileceği üzere, 20. yüzyılın ilk çeyreği doğu toplumlarında yaşanan seküler ulus ve modern devlet inşasıyla geçti. Ancak Türkiye’nin aksine Afganistan, İran, Mısır ve Suriye gibi ülkelerde bu süreç başarısız oldu. Afganistan özelinde bu başarısızlığın altında yatan faktörlerden biri Peştun etnikçiliği idi.

3.2. Peştun Etnik Kimliği

Etnik grupların en temel göstergelerinden biri ortak ata vurgusudur. Anthony D. Smith (2010: 13) etnisite kavramını ortak atalar temelinde tanımlanan kültürel topluluklar olarak ifade eder. Günümüzde Afganistan nüfusunun en büyük etnik grubu-%42- olan ve benzer şekilde Pakistan’da hatırı sayılır bir nüfusu bulunan Peştunların kökenine ilişkin çok sayıda tartışma bulunmaktadır. Bu konuda H.W. Bellew, Peştunların aslında Babil Kralı II. Nebukadnezar tarafından sürgün edilip Ghor topraklarına yerleştirilen İsrailoğulları’nın yani Yahudilerin soyundan geldiğini belirtmekte, Peygamber İshaya’dan alıntı yaparak İsrail’in esareti altına alınan on kabilenin zorluklara boyun eğmemek için günümüzün Hazarah ülkesiyle aynı olduğu varsayılan ve Ghor’un ayrı bir parçasını oluşturan Aisareth bölgesine sığındığını dile getirmektedir. Ayrıca, bölgeye ilişkin tarihi bir çalışma olan Tabacati Nasiri’de, yerli Shansabi Hanedanı zamanında ülkede yaşayan ‘Beni İsrail’ adında bir halkın yaşadığı ve bir kısmının çevre ülkelerle yoğun bir şekilde ticaret yaptığı bilinmekte olduğunu ve bu halk Herat’ın doğusundaki Ghor ülkesine yerleştirildiğini iddia etmektedir (Bellaw, 1880: 15-16). Ancak Oğuz’a (2001: 40) göre Peştunların Gılzay – Galcay - boyunun aslında Hz. Nuh’un soyundan geldiği de iddia edilmektedir. Nuh’un soyundan gelen Zohak’ın oğulları İran’dan kaçarak Herirud ırmağı çevresindeki Gar ülkesine sığınmış ve buradaki Gar aşireti liderinin kızlarıyla evlenerek Peştunları meydana getirmişlerdir. Ancak diğer bir taraftan ona göre Hudud-ül Alem ve Tarih-i Yemini gibi İslam kaynakları, 980 yılında günümüzdeki Gazne ve etrafında çok sayıda koyunu olan göçebe Halaç Türklerinin yaşadığını ve zaman geçtikçe iklim değişikliğine göre yer değiştirdiklerini belirtmiştir. Öztürk (2015: 3) de benzer düşünceleri dile getirmekte, Gılzayların 10. asırda Afganistan’ın güneyinde yaşamış olan Halaç Türklerinin soyundan geldiği iddiasında bulunmaktadır. Halaç Türklerinin belli bir kısmı Delhi’ye göç etmiş olsa da bir kısmı Gazne ve Gur civarına yerleştiği söylenmektedir. Böylece Peştunları meydana getirmişlerdir.

Bahsedilen teoriler dışında Peştunların kendi kökenlerine ve atalarına ilişkin inançlarının ne olduğuna bakmak gerekir. Tüm Peştun gruplarının ortak atası, İslam Peygamberi zamanında Gor'dan Arabistan'a gidip İslam'ı kabul ettiği ve ünlü Müslüman savaşçı Halid bin Velid'in kızıyla evlendiğine inanılan Kays bin Raşid -Abdul Raşid- olup onun dört oğlu da Peştun kabilelerinin atalarını oluşturduğu kabul edilmektedir. Kays'ın ilk oğlu, 1747'den beri ülkenin yöneticilerini üreten Peştunlar arasında en önemli kabile grubu olan ve daha sonra Durrani olarak anılacak olan Abdali kabilesinin atasıdır. Çoğunlukla güneybatıda Kandahar, Farah ve Herat çevresinde yaşayanlar, güney veya batı Peştunları olarak bilinmektedirler. Durrani'nin aşiretini oluşturan alt gruplar şunlardır: Popalzai, Barakzai, Alikozai, Achakzai, İshakzai, Alizai ve Noorzai. Bu aşiretlerden Barakzai en güçlü ve kalabalık klan iken Popalzailer (özellikle Sadozai ailesi) ise aristokrattır. Pakistan'da yaşayan Yusufzai, Shinwari ve Mohmand gibi Peştun kabileleri de Durrani kökenli olduğunu iddia edilmektedir. Kays'ın ikinci oğlu ise Durrani'den önceki Hotaki hanedanını kuran Ghilzai -Gilzay- kabilesinin atasıdır. Gilzay, en fazla sayıda göçebe ile en büyük Peştun grubunu oluşturmaktadır. Doğuda Gazne ve Kabil çevresinde yaşarlar ve doğu Peştunları olarak bilinirler. Gilzay'ın bileşenleri şunlardır: en kalabalıkları Hotaki ve Süleyman Khel'dir, diğerleri Haroti, Ender, Tohi, Tarraki, Nasiri ve son olarak Ahmadzai'dir. Kays'ın üçüncü oğlu, Kakar, Musa Khel ve Safi'yi içeren Gurghusht kabilesi kurucusu olan dördüncü oğlu Wardak, Orakzai, Afridi, Wazir, Jaji, Tani, Khatak, Zadran, Mangal, Mahsud ve Khugiani'yi içeren Karlanri -evlatlık oğul- kabilesinin atasıdır. Esasında Peştun soyağacının inşasında İslam öncesinde bulunan herhangi bir tarihin kabul edilmediği ve İslamlaşma neticesinde Peştunların ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu durum Peştunları diğer etnik gruplardan - Tacikler, Özbekler, Hazaralar vs- ayırmak suretiyle "orijinal Müslümanlık" yoluyla Peştunların soy kütüğü inşa edilmiştir. Bu soyağacında, Peştunlar arasında "gerçek" Peştunların kim olduğu konusunda bile bir tartışma vardır. Yine de geniş bir sahaya yayılıp -Afganistan ve Pakistan- birbirlerinden uzaklaşsalar bile Peştunlar arasında bir

asabiye ve dayanışma bulunmaktadır. Bunun yanında, modern devletin Farslaştırıcı etkilerine maruz kalan Peştun aşiret seçkinlerinin, sıradan Peştun aşiretlerinden ayrılmasıdır. Bu nedenle, başta Durrani olmak üzere yönetici Peştunlar, kendilerini daha saf kabileler olarak gören sınır kabileleri ve dolayısıyla 'gerçek Peştunlar' tarafından yozlaşmış olarak nitelendirilmektedirler. Bu yüzden paradoksal bir gerçek babında Peştunların çoğu, aslında evlatlık oğul Karlanri'nin soyundan gelmektedir. Dolayısıyla Peştun soyağacı meselesi kültürel bir olgu ve inşadan ibaret olduğunun altı çizilmelidir (Sungur, 2013: 10-11).

Günümüzde temel olarak kabul gören görüş, Peştunların çeşitli Asyatik halkların bir araya gelmesiyle oluştuğu yönündedir. Peştunların ataları M.Ö. 5. yüzyılda kuzey bölgesinden gelerek günümüz Afganistan topraklarına yerleştikleri ve onlardan yaklaşık on asır sonra gelen Halaç Türkleriyle karışarak oluştuğu düşünülmektedir. Özellikle Gilzay olarak bilinen ve Kandahar bölgesinde uzun yıllar hakimiyet kuran aşiretin Halaç Türklerinin soyundan geldiği tahmin edilmektedir. Yine de Afgan kimliği denildiği vakit daha çok Peştunlar ve bu etnik grup içinde kendisini tanımlayan insan toplulukları akla gelmektedir (Saray, 1988: 402).

Peştun kimliği ile Afgan ulusal kimliği arasında girift bir ilişki olduğunun altı çizilmelidir. Afgan tabiri, 6. Yüzyılda Hintliler, 7. Yüzyılda Araplar ve İranlılar tarafından kullanılmasına rağmen 19. Asırda yaşanan Anglo-Afgan Savaşları sonrası genel olarak kullanılmaya başlandı. 18. Yüzyılda Peştunlar için kullanılan bu sözcük bir asır sonra Afganistan'da yaşayan bütün etnik grupları kapsayacak şekilde genişletildi. Ancak bahsedilen dönemlerde bölgede gözlemler yapan birçok kâşifin vurguladığı üzere Peştunlar Afgan tabirine pek ilgi göstermedi, hatta bundan pek haz etmeyip kendilerini Peştun olarak tanımlamaya devam ettiler. Böylece başta Peştunlar olmak üzere ülkedeki büyük etnik gruplar olan Tacikler ve Türk soylular-Özbek ve Türkmenler- Afgan tabirini benimsemezlerken; Nuristani, Paşayi, Hazaralar ve Araplar ise Afgan kimliğini benimseme noktasında eğilimleri güçlü oldu (Rashidi, 2019: 20-21). Peştunlarda bu durum gayet olağan görülmelidir. Çünkü Peştunlar

kendi içlerinde de aşiret kimliklerini kullanmaya daha eğilimli oldukları bilinmektedir. Bu minvalde iki büyük aşiret arasında rekabet bulunmaktadır: Abdaili - Durrani- ve Gılzayiler. Bu iki aşiretin ön plana çıkmasında yetiştirmiş oldukları siyasi liderlerin etkisi büyüktü. Öte yandan, sınır kabileleri, Durrani veya Gılzay'a rakip olarak ayakta durmak için birleşik bir güç oluşturmayı başaramadı. Hem Durrani hem de Gılzayiler, Şii Safevi İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinde yaşayan Sünni Afgan aşiretleriydi. Safevi devletiyle kurdukları ilişkiler hem ekonomik hem de siyasi destek ve meşruiyet sağlamalarına neden oldu. Ayrıca Herat ve Kandahar gibi şehirlerde üstlendikleri görevlerle siyasi tecrübe kazandılar (Sungur, 2013: 12). Böylece modern Afganistan'ın oluşumunda bu iki aşiret önemli bir rol oynadı.

Peştunlarla ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer konu kültürel yapılarıdır. Bu bağlamda "Pashtunwali" kavramına yer vermek gerekir. "Peştun olmak-yapmak" anlamına gelen bu kavram Peştun halkının geleneksel davranış kurallarını oluşturmaktadır. Üç temel bölüme ayrılır: arabuluculuk ve koruma (nanawati), misilleme (badal) ve misafirperverlik (memasti). Din, yerleşikleşme ve kabile bağlarının gevşemesi Peştunvaliyi zayıflatmışsa da etkisini yok edememiştir (Clements, 2003: 201). Peştunvali temelinde Peştun kimliğini atalar ve dil unsurlarıyla belirlenir. Peştunca konuşan ve Peştun atalarını bilen bir kişi Peştun olarak kabul edilir. Atalar meselesinde yedi kuşak öncesini bilmek ya da Durrani örneğinde olduğu üzere ataların mezarlarının bulunduğu Kandahar şehrine sahip olmak gibi çeşitli yaklaşımlar bulunur. Peştun geleneğine ve yasasına gömülü olan Peştunvali, temelde bir onur ve utanç yasasıdır. Onur, her şeyden önce askeri prestij, savaşıma yeteneği, cesaret ve savaşa katılım yoluyla kazanılabilir. Bu aslında askerî açıdan faydalıdır ve Peştun aşiretlerini hanın savaş çağrısına uymaya zaruri tutar. Savaşa katılım, aynı zamanda, Peştunvali'nin bir başka ilkesini oluşturan hanın cömertliği ve misafirperverliği veya memasti için bir tazminattır. Erkeğin namusu, çatısı altındaki kadınların iffetiyle de eş tutulmuştur. Ev hayatının mahremiyeti anlamına gelen purdah

kavramı, Peştun günlük hayatında bir diğer önemli kurumdur. Haysiyetinin zarar gördüğünü düşünen bir kimse, namusla ilgili diğer bir ilke olan misilleme anlamına gelen badal müessesesine başvurur. Peştunvali, kendi adaletini yerine getirmenin her insanın hakkı ve görevi olduğunu kabul eder. Peştunvali'nin daha saf haliyle gerçek Peştun kabilelerinin yaşadığı sınır bölgelerinde var olduğuna inanıldığından, Durraniiler arasında veya şehirlerde çok yaygın değildir. Yine de bütün Peştun erkekleri ganimet, kadın ve toprak için savaşır ve onları değerli mallar olarak görür. Tüm Peştunların ortak bir soydan geldikleri için onurlandırıldığını ve eşit olduğunu kabul eden Peştunvali'de şeref ve eşitlik birbirlerine yakın kavramlardır. Dolayısıyla eşitlik, Peştunvali içindeki bir başka baskın özelliktir (Sungur, 2013: 17-19). Peştunvali olgusuna yönelik genel bir değerlendirme yapmak gerekirse bu kavramın Peştun etnisizmini güçlendirdiği ve kabile mantığını ulusal kimliğin önüne koyduğu söylenebilir. Bundan sonra Peştun hakimiyetinin Afganistan'daki tarihi seyrini incelemek gerekir.

3.3. Afganistan'da Peştun Hakimiyetinin Başlangıcı: Durrani Hanedanı

Ahmed Şah Durrani'nin bugünkü Afganistan'ının kurucusu olarak kabul edilmesi ve Peştunlar arasında "Baba" unvanı verilmesinin nedeni onun yeni dönemin başlamasındaki rolünden kaynaklanmaktadır. O dönemde Abdali lakabını kullanan grubun önemsiz bir dalı olan Sadozay Aşiretinine liderlik eden Zaman Han'ın oğludur. Ahmed Şah 1723'te Herat veya Multan'da doğmuştur. Peştunların bir diğer aşireti olan Gılzay aşireti ile girilen çatışmalarda esir düşmüş ve Kandahar cezaevine atılmıştır. Zindandayken Nadir Afşar'ın ordu güçleri şehre girince Gılzaylara karşı Abdalileri desteklemiş, Nadir Afşar tarafından serbest bırakılmıştır. Yıllar boyunca Nadir Afşar'a hizmet etmiş, aşiretin en mühim valiliklerinden olan Mazenderan Valiliği'ne kadar yükselmiştir. 1747'de Nadir Afşar'ın vefatı üzerine ordusunu toplayarak Kandahar'a gelmiş aynı yılda Peştun Meclisi Loya Jirga (Büyük Meclis) tarafından tüm Afganistan'lıların lideri ilan edilmiştir. Loya Cirga'nın ismini de değiştirerek kendisi ve aşiretine Durr-i Durrani (İnciler İncisi)

lakabını vermiştir. Bundan sonra Afganistan'da sadece Durranilerin (Peştunların) hakimiyeti başlamıştır. Devletin Peştun etnisitesine dayanmasından ötürü eski Horasan coğrafyasında kurulan bu devlet Afgan Krallığı/Emirliği olarak adlandırılmıştır (Hatunoğlu, 2022: 60).

Kandahar'da Afgan devletinin temellerini atan Ahmed Şah Abdali, ülke bütünlüğünü sağlamak niyetiyle Herat, Gazne ve Kabil'i ele geçirdi. Böylelikle Afganistan'ın günümüzdeki genel sınırlarına ulaşmışmıştır (Yazıcı ve Aksoy, 2010: 340). Ahmet Şah Durranî'den önce Peştun kabileleri buldukları coğrafyada pek etkili olmayıp, diğer kabileler tarafından yönetilmiştir. Ahmet Şah Durranî'nin kendi devletini kurma ve güçlendirmesinin temel dayanağı Peştun etnik kimliğini yüceltme (Peştunlaştırma) politikasını izlemesi olmuştur. Peştunluğu yüceltmek için de diğer etnik grupları (Kızılbaş Türkmenleri) yanına almış olsa da genel olarak Peştunlara güvenmiştir. Bu süreçte Horasan topraklarının Türkleri (Türkmen, Özbek, Hazara, Aymak, Kırgız ve Kızılbaş), Tacikler, Hazaralar ve diğer azınlık grupların siyasi açıdan etkileri bulunmasa da kültür ve gelenek açısından Peştunlaştırma politikasına maruz kaldıkları ifade edilebilir. Ahmet Şah Durranî'nin 1772 yılında öldüğünde, Durranî devleti kuzeydoğu İran'dan doğu Pencab'a kadar uzanmakta idi. Peştun milliyetçilerinin "Peştunkhwa" olarak bildiği tüm bölgeleri kapsamaktaydı. Bu, Peştunların daha önce gerçekleştirmediği milliyetçi bir rüyanın gerçekleşmesi anlamına geliyordu. Devletin gücü büyük ölçüde "Peştunizm"e dayanıyordu. Peştun etnik grubunun siyasi ve askeri üstünlüğünün iddia edilmesi ancak bu iddiaya Ahmed Şah'ın yönetimine daha geniş dini ve popüler meşruiyet sağlamak için bir tür ılımlı "İslamcılık" ve Peştun olmayan azınlıkların bazı unsurların dahil edilmesiyle birleştirilmiştir (Saikal, 2010: 7).

Peştunlar, savaşı ve savaşmayı, monoton günlük hayata hareketlilik katan bir hobi olarak kabul ederler. Bu sebepten de çeşitli Peştun aşiretleri yüzyıllar boyunca birbiriyle savaşmıştır. Peştunlar'da 'kan davası' kanı kanla temizlemek, yazılı olmayan bir kural olarak bilinmektedir (Oğuz, 2001: 41). Dolayısıyla Afgan Emirliğinde aşiretler

arasında çıkan çatışmalar ve büyük güçlerin - İngiltere ve Çarlık Rusya'sı- jeopolitik rekabeti çerçevesinde vuku bulan olayların neticesinde istikrarlı ve güçlü bir devlet teşekkülü oluşturulamamıştır. Yazıcı'ya (2011: 477) göre, 20. yüzyılın başlarından itibaren devrin moda akımlarına uyarak üniter bir devlet inşa etmek amacını güden Peştun milliyetçileri, bu ülke topraklarında yaşayan diğer bütün etnik zümrelerin İndo-Aryan ırkın temsilcileri olduğunu ileri sürerek, Peştun/Pathan kimliği etrafında yeni bir millet yaratmak niyetiyle hareket etmişlerdi. Gılzay ve Abdaliler gibi Türk menşeden geldikleri iddia edilen etnik gruplar olarak bugün Peştun etnik unsurları içerisinde değerlendirilirken, Hazara ve Aymaklar gibi fizyonomi bakımından farklılık arz eden topluluklar da Peştun birliği içerisinde sayılmışlardır. Ahmed Şah Abdali (1747) ile Emanullah Han (1919) arasında geçen yıllar Afgan sözcüğü etnik açıdan bir topluluğu veya grubu ifade etme bağlamında değerlendirildiği gibi, Afganistan kavramı ise coğrafi bir isimlendirme ve idari sınırlar yönünden bölgesel olarak genişlemeyi işaret etmektedir. Fakat toprak kaybı bu dönemde yaşamıştır. Günümüzde Afganistan'ın sınırları Peştunların yaşadığı Güney Afganistan coğrafyalarını terk ederek Türklerin yaşadıkları kuzey coğrafyalarına doğru genişlemiştir (Hatunoğlu, 2022: 62). Afgan toplumunun kararlılığı ve Emanullah Han'ın iktidara gelmesinden sonra temelini atmak istediği modern toplum ve devlet karşısında dönemin kökten dinci ve muhafazakâr mollaları kısa sürede engeller getirmişlerdir. Emanullah Han'ın modern dünyaya açılma çabası olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Bu esnada modernleşme karşıtı olan Habibullah Kalakani'nin (Baçe-i sakav/ Sucunun oğlu) önderlik ettiği halk isyanı ile mevcut yönetim devrilmiştir. Böylece yıllar süren Peştun kökenli yöneticilere karşı büyük bir darbeyi vurmuştur.

1929 Ocak'ında Emanullah'ın yerine tahta geçen Tacik kökenli Habibullah Kalakani'nin saltanatı Peştun ayaklanması nedeniyle dokuz ay kadar kısa sürmüş, 1929 Ekim'inde İngilizlerin ve Pakistanlı Peştunların desteğini alarak Afganistan'a giren Muhammed Nadir Şah tarafından iktidarına son verilmiştir (Seren, 2021:10). Bu yaşanan kopuş Peştun milliyetçiliğinin

asırlardır süregelen siyasi ve kültürel iktidarının Afganistan'da yaşayan diğer etnik gruplar üzerindeki hakimiyetinin, 9 ay kadar kısa bir süre olsa da iktidarın Taciklere geçmesi olarak tarihe geçmiştir. 1929 Ekim ayında Nadir Han Peştunların desteğiyle Şah ilan edilmiştir. Fakat Nadir Şah dört yıl sonra 1933 yılında bir öğrenci tarafından suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir. Daha sonra Nadir Han'ın oğlu Muhammed Zahir Şah 19 yaşındayken babasının yerine tahta çıkmıştır. Böylece Nadir Şah sayesinde hükümet yönetimi tekrardan Peştunlara geçmiştir. Muhammed Nadir Han, 1929'da Afganistan'da iktidara geldikten sonra, Peştun olmayan etnik topluluklara karşı Peştunlaştırma siyasetini süratle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Peştunlaştırma siyaseti için Türkiye'den mezun olan ve Afgan Türklerinin dillerini çok iyi bilen Muhammed Gül Momand'ı Dışişleri Bakanı olarak atadı. Mohammad Gul Momand, aynı zamanda milliyetçi Peştunların lideriydi. Momand, çeşitli etnik gruplar arasında mikro milliyetçiliği körüklemek için tehlikeli siyasi yapılar ve örgütler kurmaya başladı. O dönemde Özbek ve Türkmenlerden oluşan binlerce kişi Hanabad'dan zorla yürütülerek Kabil'e getirilmiş ve Peştun askerleri tarafından çeşitli işkencelere maruz bırakılmıştır. Bu çetin yolculuğa dayanamayanlar öldürülmüştür. Peştunlaşma politikası bağlamında yer ve mekân isimleri değiştirilmiştir. Vilayetlerin, şehirlerin, sokakların, mahallelerin, köylerin Türkçe veya Farsça olan isimleri Peştunca'ya dönüştürülmüştür. Kabil'de kurulan hastanelerin, okulların, mahallelerin tüm isimleri Peştun diline çevrilmiştir. Mohammad Gol Momand, Türklerin, Hazaraların ve Taciklerin dilekçelerini Peştun dilinde yazmalarını şart koşmuştur (Kartal, 2020: 56-57).

Muhammed Zahir Şah, 1933'ten 1973 yılına kadar hüküm sürmüştür. Zahir Şah'n kuzeni Serdar Muhammed Davud Han, 1953'ten 1963'e kadar başbakanlık yapmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nden ekonomik ve askeri yardım isteyerek reformist nitelikte tartışmalı sosyal politikalar getirmiştir. Pakistan-Afganistan sınırında bir Peştun devleti kurulmasına yardım ettiği iddia edilerek 1963 yılında Davut Han görevden

uzaklaştırıldı. 10 yıl sonra 1973 yılında Muhammad Davut Han, Muhammad Zahir Şah'ın bir yurtdışı gezisini kaçırılmaz bir fırsat olarak görmüş ve ülke yönetimine el koyduğunu kamuoyuna ilan etmiştir. Bu açıklama Afganistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu olarak duyuruldu (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 243-244). İki asırdan fazla bir süredir Durrani Peştunların yönetimini kabul eden Gılzay Peştunları artık hükümette pay sahibi olmak istiyorlardı. Afganistan Halkının Demokratik Partisi (AHDP) ve Hizb-i İnkılab-i Milli (HİM) gibi İslamcı partilerdeki Tacikler, Özbekler ve Hazaralar gibi Peştun olmayan başlıca gruplarla birlikte Durrani yönetimine karşı ayaklandılar. Bu gerçeğe, yeni bir siyasi partinin kurulması nedeniyle Peştun olmayan etnik topluluklar arasında artan bir hoşnutsuzluk eklenmişti (Sultana ve Azamatullah, 2015: 28).

Davut Han'ın Başbakanlığı döneminde Peştun etnikçiliği Pakistan devletinin ortaya çıkışıyla beraber sınır aşan bir hüviyet kazanmıştır. Daha doğrusu bu mesele bir soruna dönüşmüştü. Pakistan'ın kuruluş süreci ve Peştunların hem Pakistan ordusundaki ağırlıkları hem de genel nüfus içinde Pencapilerden sonra en büyük orana sahip olmaları iki devlet arasında başlarda sorunlu bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden oldu. Davut Han, radyo ve aşiretler olmak üzere birçok vasıtasıyla Pakistan'daki Peştun nüfus üzerinde baskı kurmaya çalıştı. Bu durum Pakistanlı yetkililerin hoşuna gitmeyerek iki ülke arasındaki sınırları kapamasına neden oldu. Çok sayıda Peştun, yazları Afganistan'da, kışları ise Pakistan'a göç ederek göçebe olarak yaşıyor ve geçimlerini bu yolla sağlıyordu. Bu durum göçebe Peştunlar üzerinde olumsuz etkiler yarattı. Bunun yanında Pakistan'ın sınırları kapatması Afganistan ekonomisinin zayıflamasına sebep oldu (Runion, 2007: 98-99). Böylece Peştun etnikçiliği sınır aşan bir sorun olmasının yanında Afganistan'ın uluslararası politikada kullanmak isteyip becerikli bir şekilde yürütemediği bir araç oldu.

Serdar Muhammed Davud iktidarı ele geçirdikten sonra diğer sağ ve sol partileri de kendi partisine (Hizb-i İnkılab-i Milli/Ulusal Devrim Partisi) yani tek partili rejime davet etti ve karşı koyan kişileri idam etmiştir. Hapiste olan Hafizullah Emin'in vermiş olduğu

talimatı üzerine Sovyetler Birliğinde eğitim görmüş olan komünist subaylar ki bunlardan biri zırhlı birlikler komutanı Aslam Watandar ve diğeri Hava Kuvvetleri komutanı Abdulqadir'in emrinde Nisan 1978 ordu Davut Han'ı devirerek bütün ailesi ile birlikte katletti (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 246). Böylece solcu-komünist subaylar tarafından dönemin Cumhurbaşkanı devirmek için başlatılan bu darbe girişimi (27 Savr/İnkılab-ı Savr) olan '27 Nisan Darbesi' Afganistan tarihine geçmiş ve ülkede komünist devir başlamıştır.

Afganistan'ı kurulduğundan beri yönetimi elinde tutan ana Peştun kabilelerinden biri olan Duraniler'in yerini 1978 yılında Nur Muhammed Tarraki'nin başa geçmesiyle Peştun kabilelerinden Gılzay aşireti devraldı. Gılzay aşiretinden olan Tarraki, Hafızullah Emin ve Babrak Karmal olmak üzere hepsi komünist liderlerdir. Diğer yandan, Pakistan'da -Peşaver- merkezleri bulunan iki Mücahit partisinin liderleri Hikmetyar ve Resul Seyyaf da bu aşirete mensuptur. Bu örnek, Afganistan'daki kabilecilik yaklaşımını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır (Demirel, 2003: 30). Peştunlar Afganistan'da gayri Peştun etnik gruplarla çekişmeli bir ilişki içinde olmuştur, aşiretler arasında da her zaman bir rekabet ve çatışma söz konusu olduğu için asırlar sonra Peştun iktidarı kendi kabileleri arasında el değiştirmiştir. Afganistan'ın yeni adı Demokratik Afganistan Cumhuriyeti olmuştur.

3.4. Komünist Rejimi Altında Peştun Milliyetçiliği 1979-1992

Komünist idare ve daha sonra SSCB işgaliyle birlikte Peştun etnik milliyetçiliği yeni bir evreye girmişti. Afganistan ile Pakistan arası sınırın her iki tarafından gelen Peştunların çoğu ve uluslararası toplumun pek çok üyesi, Sovyetlere karşı yürütülen Afgan Cihadını desteklemek için dini inançlarını bir direniş ideolojisi olarak kullanmışlardır. Dini inançları, şerefleri ve bağımsızlıkları için savaşmak üzere çeşitli İslami direniş grupları oluşturuldular. Afganistan'ın Sünni nüfusunun yaklaşık %80'ini temsil eden yedi ana mücahid grubundan altısı Pakistan tarafından çeşitli derecelerde desteklenmekte ve ağırlıklı olarak Peştunlardan oluşmaktaydı (Saikal, 2010: 8-

9). Pakistan'ın Peştun grupları örgütlemesinin çeşitli nedenleri vardı. Clements'e (2003: 200) göre Pakistan'da yaşayan büyük etnik gruplardan biri olan Peştunların enerjisini Pakistan'dan kopma yerine Afganistan'daki dini mücadeleye yoğunlaştırma düşüncesi bunun başında gelmektedir. Yine jeopolitik açıdan Pakistan'ın hem kendi güvenliği hem de Afganistan'da hâkim güç olma arzusu da bunun nedenleri arasında sayılabilir. Oğuz'a göre (2001: 189), Afganistan'ı işgal eden Sovyet güçlerinin Hint Okyanusu'na ulaşmasının önündeki tek coğrafi engel Pakistan idi. Sovyet tehlikesine karşı Pakistan kendisi tek başına karşı koyamazdı dolayısıyla Sovyet yayılmacılığına önlemek için ABD'nin Pakistan'a yardım etmesi gerekiyordu. Ayrıca bu ülke ABD'nin mücahitlere yardım etmesini sağlayacak önemli bir üs görevini de üstlenmiş olacaktı. İkinci sebebi ise, ABD için Pakistan, Güneydoğu Asya'da İran'ın yerini almış olmasıydı. Şah Rıza Pehlevi'nin devrilmesiyle ABD, bölgede önemli bir müttefikini ve üssünü kaybetmiş bulunmaktaydı ve ABD için bu boşluğu artık Pakistan dolduracaktı. Böylece Pakistan bölgede ABD'nin en önemli müttefikini olacak hem de Sovyetlere karşı bir kalkan olarak kullanılmak üzere seçilmiş bir tampon bölge konumundaydı. ABD'nin Pakistan'a Sovyet Ordusuna karşı savaşan Peştun mücahitler grubunu desteklemek ve askeri gücünü arttırmak için askeri yardımda bulundu, 1986 yıllarında 3,2 milyar dolar yardım etti. Bu yardımların çoğu mücahit gruplarına gidiyordu. Ayrıca ABD'nin de Peştun Mücahit gruplarına doğrudan 600 milyon dolarlık silah yardımında bulunması sözde gerilla savaşçıları olarak bilinen, tamamı Peştunlardan oluşan bugünkü (Taliban) terör örgütünün doğuşuna neden oldu.

Yaşanan reelpolitik gelişmelerin sonucunda Afganistan'da modernleşme süreci akamete uğradı. Bunun nedeni, dinsel duyguları kullanarak İslam toplumlarının modernleşme sürecini sekteye uğratan İngiliz politikalarının yerini bu dönemde ABD aldı, taşeronluğunu ise Pakistan üstlendi. Nihayetinde 1979-1989 yılları arasında yaşanan karışıklıklar görünüşte sosyalizm, liberalizm, din ve benzeri adına yürütülmüş olsa da temelinde Afganistan'ı ABD ve özellikle Pakistan etkilerinden uzak tutmak

amacı çerçevesinde hareket edenler (komünistler) ile Sovyet işgalinden ülkeyi kurtarmak amacı taşıyanlar (mücahitler) arasında kökleri geçmişe tekabül eden bir kavganın yeniden su yüzüne çıkmış olduğunu göstermekteydi. Buna bir başka açıdan, modernistler ile radikaller arasındaki kavganın yeniden alevlenmesi şeklinde bakılabilir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 264). Bu okuma anakronik bir yaklaşım olabilir ancak gerçek şudur: küresel rekabetin yuttuğu zayıf halkalardan biridir Afganistan.

Burada “Mücahit” sözcüğünün Peştun olan ve Peştun olmayan kesimler arasındaki ayrıma noktasında üstlendiği işleve göz atmak gerekir. Afganistan'da bulunan gayri-Peştun gruplardan (Afganistan'ın diğer etnik grupları, Arap, Afrikalı, Güneydoğu Asyalı ve İslam adına savaşmak isteyen gönüllülerden) oluşan mücahit grubu, kelimenin tam anlamıyla, din, inanç, vatan, toprak, özgürlük ve bağımsızlıkları için savaşmışlardır. Ancak Peştun olan mücahit grupları ise cihat kavramını kötüye kullanmışlardır. Bu mücahit grupları tam manasıyla özgürlük davası için mücadele etmedikleri gibi tam tersine çoğu Afganistan'daki insanların, özellikle kadınların temel haklarını -eğitim, sağlık vb- hiçe sayan politikalar izlemekteydiler. Bu kesim genel olarak Peştun milliyetçiliğini benimseyen, özgürlüğe karşı oldukları gibi, bağımsızlığı da arzu etmemekteydiler; zira mücahit gruplar her şekilde CİA, Körfez Arap Emirlikleri ve en çok da Pakistan'ın Gizli Servisi olan (İSİ) tarafından kontrol edilmektedirler (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 262-63).

Afganistan'da Cihat unsuru uluslararası bir boyut kazandı, başta Pakistan olmak üzere, ABD ve Körfez Arap Emirlikleri'nin finanse etmesi nedeniyle Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan mücahitlerin silah, askeri ve ekonomik sıkıntılar yaşamamaktaydı. Diğer yandan da Sovyetler Birliği'nin askeri teçizat ve savaş maliyetini karşılayamayacak hale gelmesi Afganistan'da bu savaşın kaybına neden olmuştur. 1985 yılı itibarıyla Rusya'da insani ve ekonomik kayıplar toplumu rahatsız etmekteydi, bu sebeple de Afganistan'dan çekilme kararının alınması toplum içinde konuşulur hale gelmiştir. Nitekim Rus ordusu 1989 yılında Afganistan'dan çekilmiş ve 1990 anayasa değişikliği ile ülke iç ve dış ticarete

açılmıştır. Bundan sonrada dünyanın iki süper gücünden biri olan SSCB çöktü, doğal olarak bu çöküşün birçok nedeni bulunmaktaydı ama Afganistan Savaşı ve karşılaşılan hezimet, yıkıma giden yoldaki önemli bir parametreyi oluşturmuyordu (Roberts, 2015).

Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya federasyonuna dönüşmesinin yanı sıra ABD de Afganistan coğrafyasında bulunan İSİ destekli mücahit gruplarına karşı yapılan yardımları durdurmuştur. Böylece dünyanın yumuşama göstermesi sürecinde mücahit gruplarının ABD tarafından mali ve maddi yardımların kesilmesinin ardından bu gruplar eski düşmanları olan Ruslarla görüşmek amacıyla Moskova'ya gittiler. İktidar kavgası yüzünden yüzlerce mücahidin yaşamını yitirmesinden sonra, 16 Nisan 1992 yılında Peştunların Gılay aşiretinden olan devlet başkanı Necibullah yönetimi istifa etti (Demirel, 2003: 38-39). Böylece Afganistan'da komünist rejimin sonu mücahit grupların iktidarı başlamıştır. 16 Nisan 1992'de Afganistan'daki son komünist rejimin de devrilmesinden bir hafta sonra ünlü Mücahit komutanı Tacik asıllı Ahmet Şah Mesud'un güçleri başkent Kabil'i ele geçirdi. Kabil'de herhangi bir direnişle karşılaşmamış, zaten günler öncesinden Kabil çevresindeki üç büyük garnizonun komutanları saf değiştirerek Mesud'un tarafına geçtiklerini açıklamışlardı (Oğuz, 2001: 286-87). Sebghatullah Müceddedi devlet başkanlığına seçilmiş, ancak bu iki ay sürmüştür. Mesud'un da üyesi olduğu 'Cemiyet-i İslami' -Taciklerin oluşturduğu- örgütünün lideri Burhaneddin Rabbani 15 Haziran 1992'de devlet başkanlığına seçilmiştir.

1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, Afgan nüfusunun dengesinde büyük bir değişikliğe neden oldu. O dönemde ülkeden kaçan 6,2 milyon mültecinin yaklaşık %85'i Peştun olduğundan, bu onların nüfus içindeki yüzdesini düşürdü ve artık çoğunluğu oluşturan etnik grup değillerdi. Her ne kadar Afganistan'ı oluşturan parçalardan hala en büyüğü Peştunlar olsa da yaşanan demografik değişim neticesinde diğer etnik gruplar Afgan siyasetinde ön plana çıkmaya başladı (Clements, 2003: 200). Dönemin devlet başkanı Tacik asıllı Burhaneddin Rabbani seçildikten sonra Afganistan yönetimi

Taciklere geçmiş bulunmaktaydı. Geçici olarak seçilen başkanın görev süresi 2 yıl uzatılmıştır, başkanlık süresinin biraz daha uzatılmasını talep eden Rabbani'ye İslami Cephesi lideri, Peştun asıllı Gülbuddin Hikmetyar ve Cünbiş-i Milli Partisi lideri olan Özbek asıllı General Abdül Raşid Dostum karşı çıktı ve böylece 1993'te ülkede iç savaş başladı. Bu savaş esnasında yüz binlerce insan öldü ve yüz binlercesi de komşu ve diğer ülkelere iltica etti ve Kabil tamamen harabeye çevirildi. Rabbani giderek güç kaybetmeye başlayınca Gülbuddin Hikmetyar başbakanlığa koltuğuna getirildi. Bu değişikliğin sebep olduğu belirsizlik ve güvensizlik ortamı 1996 yılında medrese talebeleri adı altında başlatılan Taliban hareketi, iki yılda Kabil başta olmak üzere ülkenin pek çok bölgesinde yönetimi ele geçirdi. Bu şekilde Rabbani'nin Başkanlığı resmiyette olmasa da fiili olarak sona ermiştir (gzt mecra, 2022). Pakistan sınırları içerisinde de çoğunluta hayat sürdüren Peştun etnisitesi, Taliban hareketinin de menşesini oluşturmaktadır.

3.5. Taliban Yönetimi Döneminde Peştun Etnik Milliyetçiliğinin Yeniden İnşası (1996-2001)

1994 yılında Pakistan'ın Belucistan eyaleti ve Kandahar'da bulunan Peştunlar arasında başlayan Taliban hareketinin kuruluşunda ve biçimlenmesinde çok sayıda Taliban militanının gittiği medreseleri ve yetimhaneleri organize eden Pakistan'ın Cemi'at-i Ulama-i İslam Partisi, Pakistan İstihbaratı (ISI) ve ordusu ile maddi açıdan Suudi Arabistan önemli figürler olarak ön plana çıkmaktadır. Taliban'ın karizmatik lideri Molla Ömer, hareketin Afganistan'da bir İslam devleti yaratma misyonu ile meşgul olduğunu ve Afgan milliyetçiliğinin Taliban'ın dünya görüşünde önemli bir unsur olmadığını açıklamıştı. Buna karşın 1992'den itibaren Afgan mücadelesinde, Taciklerin, Özbeklerin ve Hazarların güçlenmesi korkusuyla büyüyen, Kandahar ve diğer yerlerde bulunan Peştun asıllı kabilelere maddi ve askeri yardımlarda bulunulması, Taliban'ın hızlı yükselmesine sebep olmuştur (Hyman, 2002: 312).

Hareketin lideri olarak sivrilen Molla Muhammed Ömer, İslamcı öğrencilerinden oluşan ve Taliban ismiyle bilinen bu örgüt

vasıtasıyla Eylül 1996'da Kabil'i ele geçirmiş ve devlet yönetimine el koymuştur. Daha önce de bahsedildiği üzere, devlet yönetimiyle alakalı hiçbir bilgisi olmayan, modern dünyaya karşı köktendinci fikirlere sahiptirler. İslam ve şeriat adı altında katı kuralları uygulamaya koyan, insan haklarını ihlal eden, kendi ideolojilerine yatkın olmayan düşünce ve faaliyetleri meşru saymayan, nikahsız cinsel ilişkide bulunan için taşlama ve hırsızlık için el kesme dahil olmak üzere sert köktendinci yasaları topluma dayatmıştır. Diğer yandan kadınların toplumdan dışlanmaları, yanında ailesinden bir erkek olmadan dışarı çıkmaları, kamu ve özel sektörlerde çalışmaları, 6. sınıf üstünün okula gitmeleri yasaklanmış; toplum içine çıkarken tamamen örtünmeleri, erkeklerin de İslam usulüne göre giyinmeleri ve sakal bırakmaları katiyen şart koşulmuştur. Taliban, 'Deobandizm' -selefilik- ve 'Peştunwali' fikirlerini benimsemektedir. Nihayetinde Peştunların sosyolojik yapısı ve kabile kurallarıyla şekillenen Taliban, İslam tarihinde bulunmayan ve büyük bir kısmı Peştun kültürel geleneklerine dayanan kurallar vasıtasıyla Afganistan'ı yönetmiştir. Üyelerinin büyük bir bölümü Peştun etnisitesine mensup olan Taliban rejimi, 'hükümler' ismiyle bilinen siyasi, sosyal ve kültürel uygulamaları hayata geçirmiş ve iktidarını bunlara dayandırmıştır (Katılmış ve Güven, 2022: 111).

Taliban kendi ideolojilerine uymayan toplumun kültürel ve sosyal faaliyetleri örneğin; yılbaşı ve Nevruz kutlamasını, futbol oynanmasını, televizyon izlenmesini, müzik dinlenmesini ve evde evcil hayvan beslenmesini şiddetle yasaklamış, bunları günah işlemeye sevk eden faaliyetler olarak belirtmiştir. Taliban'ın İslamcı, inanç sahibi ve mutlak muhafazakâr bir görünüm sergilemelerinin perde arkasında bambaşka bir olgu bulunmaktadır, bu da Peştun milliyetçiliğidir. 1998 yılında Taliban ülkenin yaklaşık %90'nını ele geçirip kontrol altına almıştı, yakıp yıkma taktikleri ve insan hakları ihlalleriyle şöhret salarak kendilerini uluslararası bir aktöre dönüştürmüşlerdir. Afganistan'ın meşru hükümeti olarak Taliban örgütünü sadece Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tanımış ve ilişkilerini güçlendirmişlerdir. Taliban, kendisini radikal

bir Sünni İslami hareket olarak tasarlamış olsa da ancak milislerin Peştuniyet (Peştun Merkezli) kimliğini her zaman göz önünde bulundurmuştur. Taliban, Durand Hattını resmi olarak tanımamıştır, ancak 1998'e kadar Afganistan'ın büyük bölümünü yönetmeleri, Afganistan'daki Peştun siyasi üstünlüğünün doruk noktasına ulaşmışlardı (Saikal, 2010:9). Burada sunulan gerçekler, Peştun milliyetçiliğinin Taliban siyaset sahnesine çıkmadan çok önce önemli ölçüde gerilediği düşünülmüştür. Taliban'ın ortaya çıkışının artık Taliban'a karşı orduyla ittifak halinde olan milliyetçilerin Pakistan devletine daha fazla entegre olmalarını kolaylaştırdığını belirtmek gerekir. Esasen Taliban yönetimi Peştun etnikçiliğinin yeni yüzü olarak görülebilir, ideolojik bağlamda Peştun milliyetçiliğini yaymaya çalıştıkları söylenebilir (Sheikh, 2016: 78). Bir diğeri de Peştun milliyetçiliği düşüncesi ile birlikte köktendinciliği teşvik etmişlerdir. Bu zamana kadar Sünni İslam'ın Peştun milliyetçiliği içinde merkezi bir konumda olmasına rağmen, radikal siyasal İslam'ın temel olarak onu yok etmediğini, hatta beslediğini söylemek abartılı bir ifade olmayacaktır.

Ekim 2001'de ABD'de bulunan İkiz Kulelere yapılan saldırı neticesinde ABD ve NATO'nun müdahalesiyle Taliban rejimi devrilmiş, böylelikle Afganistan sınırları içerisinde yaşayan etnik grupların dillerine ve yaşam biçimlerine nispeten özgürlük hakkı tanınmıştır. 2004 yılında ilan edilen yeni Anayasanın 16. maddesinde ülke genelinde konuşulan Farsça, Peştuca, Özbekçe, Türkmençe (Türkmen Türkçesi), Paşaica, Nuristanice, Beluçca vb. dillerinden Farsça ve Peştunca ülkenin resmî dili olarak kabul edilmiştir. Türkmençe, Özbekçe, Paşaica, Beluçca dilleri ise konuşanlarının yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde ve ülkenin üçüncü resmî dili olarak ilan edilmiştir (Bigzad, 2021: 123-124). Buna karşın, Afganistan siyasetinde Peştunların rolü daima görünür olmuştur. Her ne kadar ABD'nin Afganistan işgalinde birlikte hareket ettiği Kuzey İttifakı içerisinde neredeyse hiç Peştun bulunmasa da ülkede ABD öncülüğünde kurulan hükümetin lideri daima Peştun nüfus içerisinden çıkmıştır. Bunun nedeni de halk tarafından meşru görülme isteği olduğu söylenebilir ancak ülke genelinde Peştun

olmayan etnik gruplar bu durumdan memnun olmamışlardır. Bu doğrultuda Eşref Gani, Hamid Karzai gibi isimler güney Peştunlarından seçilmiştir. Ülkedeki siyasi atmosferde tanınan Molla Muhammed Ömer, Molla Heybetullah, Celaledin Hakkani, Gulbeddin Hikmetyar, Muhammed Necibullah gibi isimler de Peştun kimlikleriyle ön plana çıkmaktadırlar.

3.6. Taliban'ın Yeniden İktidara Gelişinin Peştun Milliyetçiliğine Etkisi

ABD ordusunun çekilmesiyle birlikte 15 Ağustos 2021'de Taliban, Afganistan'ın kontrolünü yeniden ele geçirdi. Peştunlar ve Peştun etnik milliyetçiliği'ne dayanan Talibanlaşma olgusu Afganistan'daki diğer etnik gruplara karşı hak ihlalleri bu şekilde yeniden başlamış oldu. Hükümet güçlerinin Peştun kanadı ile Peştun nüfusuna dayanan Taliban arasında ülkeyi tekrar Peştunların mutlak hakimiyeti altına sokmak için gizli bir anlaşmaya varıldığı düşünülmektedir. Bu durum 2001 sonunda Hamid Karzai hükümetiyle kurulan yeni yönetimde kuzeyli gruplar olarak adlandırılan Tacikler, Hazaralar ve Türkler (Türkmen/ Özbek) ülke yönetiminde ilk defa Peştunlarla tam anlamıyla eşit olmasa da birçok alanda iktidara ortak olmuşlardı. Oysa modern Afganistan'ın son 250 yıllık tarihinde (1747'den beri) iki küçük istisna haricinde ülkenin kralları, emirleri, Cumhurbaşkanı her zaman Peştunlardan çıkmıştır (Oğuz, 2021: 308). 1990'lar sonrası baş gösteren Taliban hareketi de Peştun etnikçiliğini güçlendirmiştir.

Bütün bunları bir kenara bırakarak, %99'u Peştunlardan oluşan Taliban Örgütünün 2021 yılında tekrardan ülke yönetimine hakim olması itibarıyla Peştunlar haricindeki azınlık olan diğer etnik gruplar üzerindeki baskı ve politikalarına değinilecek olursa; Afganistan'da nüfusun yaklaşık dörtte birini oluşturan Tacikler, Peştun milliyetçiliğinin hakim olduğu Taliban'ın yeterince kapsamlı bir yönetim kurmadığını ve kendilerinin yeni yönetimde hak ettiği şekilde temsil imkanı bulamadığı sürece Taliban'ı ülkede hakim bir güç olarak tanımayacağını belirtmişlerdir. Taliban'a karşı ülkenin kuzeyindeki Tacik direnişini temsil eden Pencşir Hareketini (Direniş Güçleri)

başlatmışlardır. Bu hareketin amacı, eski Tacik mücahit Ahmad Şah Mesud'un oğlu Ahmad Mesud'un önderliğinde Taliban'ın zorba yönetimine karşı direnmektir (Kaya ve Bayar, 2022: 163). Direniş Güçleri Hareketini Tacikistan yönetimi de desteklemektedir. Pencşir'de direniş güçleri ile Taliban arasındaki çatışmalarda yüzlerce kişi ölmüş ardından eyaletin çoğu Eylül ayının başlarında Taliban kontrolüne girmiştir. Aynı zamanda bu eyalet Taliban'ın en son hakimiyet kurabildiği bölge olmuştur. Taliban, direnişin yenilerek teslim olduğunu dile getirmektedir, ancak Mesud ve taraftarları Taliban karşıtı muhalefet güçlerinin direnmeye devam ettiği konusunda ısrarcıdır ve ara sıra çatışma haberleri gelmektedir (Najibullah ve Ahmadi, 2021).

Taliban'ın fikri altyapısını oluşturan 'Peştunwali' anlayışı çerçevesinde kültür ve geleneklerine dayanarak kendi 'hükümlerine'ne göre ideolojilerine uymayan muhalifleri öldürmeyi bir savaş kültürü haline getirmiştir. Taliban'ın bu tutumu muhalifler ya da diğer etnik gruplar ile sınırlı kalmamıştır. Taliban, bulunduğu bölgelerde kendilerine özgü dillerini (Peştuca) devletin resmi dili ilan ederek etnisist ve kabileci bir tutum sergilemiştir. Peştun kabilecilik kültürü ve geleneğinde belirgin olan sertlik, katı kuralcılık ve intikamcılık gibi duygular, Taliban'ın ötekiyi belirlemede etkili olan diğer bir unsur olarak kabul edilebilir. Özellikle Peştunların, gayri Peştun etnik kimliklere karşı çatışmacı tutumları aynı zamanda Peştunların sahip oldukları katı intikamcılık duygusundan kaynaklanmaktadır (Katılımcı ve Güven, 2022: 115-116). Taliban, iktidara geldiği her iki dönemde de uyguladığı yönetim politikası aynı olmuştur. Bu bağlamda Peştun milliyetçiliğine öncelik vererek Peştun olmayan etnik grupları dışlamış, onların sosyal ve kültürel değerlerini hiçe saymıştır. Robert D. Kaplan'ın ifadesiyle de "Talibanlaşmayı Peştun milliyetçiliğinin yeni bir yüzü olarak tanımlamak için Taliban'ın Peştun olması gerçeği yeterli bir delildir" (Sheikh, 2016: 73). Zira, Taliban yönetimindeki bürokrasi Peştunlardan oluşmaktadır. Ülke yönetiminde alınan kararların esas mercii olan Loya Cirga yani Büyük Meclisi oluşturan üyeleri ve üstlenmiş

olduğu görevlere bakıldığında Peştun etnikçiliği rahatlıkla anlaşılabilir. Taliban lideri Haibatullah Ahundzada Taliban emiri olarak en yüksek makamı elinde tutmaktadır. Mohammad Hassan Akhund Başbakan, Abdul Ghani Baradar Afganistan'ın Ekonomik İşlerden Sorumlu Birinci Başbakan Yardımcısı Vekili, Abdul Selam Hanafi, Abdul Kabir ile birlikte 2021'den beri Afganistan'ın ikinci başbakan yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Hanafi, Taliban'ın kıdemli lideri olan Afganistanlı Özbek siyasi ve Deobandi-İslamcı liderdir ve merkezi bir üyedir. Kabinenin neredeyse tüm üyeleri eski Taliban yetkilileri veya uzun süredir Taliban'a sadık kişilerdir. İçişleri Bakanı Vekili Sirajuddin Haqqani de dahil olmak üzere yarısından fazlası ABD ve/veya BM yaptırımlara tabidir. Hakkani Örgütünün başkanlığını yapan Hakkani'nin tutuklanmasına yol açan bilgiler için ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 10 milyon dolara kadar ödül teklif edilmiştir (Thomas, 2021: 10). Thomas'ın da belirttiği gibi, bu isimler halihazırda Taliban yönetiminin en üst makamlarında görev yapmaktadırlar. Erkeklerden oluşan kabinenin Hanafi dışında diğer liderler ise Kandahar'lı Peştunlardandır.

Taliban iktidara geldikten sonra uygulamaya geçirdiği faaliyetlere göz atacak olursak; Dünya Basın Özgürlüğü Günü'nde medyayı destekleyen bazı kuruluşlar, Afganistan'da son iki yılda 300'den fazla medya kuruluşunun kapandığını ve 5 binden fazla gazetecinin işini kaybettiği söylenmektedir (Tolo News, 2023). Böylece Taliban aleyhine haber sunan medya kuruluşlarına ve gazetecilere gözdağı verdiğini düşünmektedir. Afganistan'daki BM misyonu çok sayıda insan hakları ihlalini belgelemiştir. Hükümete karşı gösterileri şiddetle bastırılmış, protestocular ve aktivistleri takibe alarak zorla ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, önceki kurallarına göre İslami olmayan davranışlara yasaklar getiren Fazileti Yayma ve Ahlaksızlığı Önleme Bakanlığını kurmuşlardır. Kasım 2022'de yargılara kendi şeriat yorumlarını uygulamalarını emretmiştir. Sonraki haftalarda yetkililer, halka açık alanlarda sahra mahkemeleri kurarak kırbaçlama ve infazlara yeniden başlamışlardır. Kadın haklarının yok sayıldığı görülmüştür. Taliban,

tüm kadınların üniversiteye gitmelerini, kamu ve özel sektörde, ülkede faaliyet gösteren uluslararası kurum ve sivil toplum kuruluşlarında çalışmalarını yasaklamıştır (Maizland, 2023). Yaklaşık iki yıldır yönetim kurallarına uygun bir anayasanın olmaması Taliban yönetimini daha da zorlaştırmaktadır. Kadınların yönetime dahil edilmemesi, ilim camiasından, sosyal ve kültürel alanlardan uzaklaştırılması, eski devlet memurları ve askerlerin yakalanarak hapse atılması ve hatta öldürülmesi bunların hepsi genel af ilan edilmesine rağmen gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan daha önceden de Afganistan İslam Cumhuriyeti olan ülke daha ne kadar radikalleşeceği de insanların zihninde soru işaretine yol açmıştır. Peştunwali inanç, kültür ve ideolojisine dayanan Taliban örgütü, Peştun etnik milliyetçiliğini güçlendirmek düşüncesiyle Afganistan'ı biçimlendirdiğini söylemek mümkündür.

4. Sonuç

Afganistan tarih boyunca birçok medeniyetin kesiştiği bir coğrafyada yer alan, etnik çeşitliliği barındıran ve siyasi tarihi kargaşalarla dolu bir ülke olarak bilinmektedir. Bu durum Afganistan'ın modern dönemlerde ulus inşası sürecine de yansımış, modernleşme politikaları akamete uğrayarak Afgan toplumunun günümüzde de devam eden makus kaderi yaşanmaya başlamıştır. Aslında Emanullah Han döneminde ulusal bir tarih yazımı ve kimlik inşası gerçekleştirilmek istenmişti ancak siyasi istikrarsızlık, az gelişmişlik ve mollaların etkisi bunu imkânsız kıldı. Ulusal kimliğin gelişmediği yerlerde alt kimliklerin güçlendiği ve ulus milliyetçiliğine karşı etnik milliyetçiliğin yükselişe geçtiği bilinmektedir. Bu durum Afganistan'da da yaşanmıştır. Afgan toplumunun çekirdeğini ve demografik açıdan en büyük nüfusa sahip olan Peştunların etnik milliyetçiliği Afganistan'ın bütün siyasal değişim süreçlerinde kendisini hissettirmektedir. Geçmişte iki büyük Türk devleti -Safevi ve Babür- arasında kalan bu coğrafyada 18. yüzyılın son çeyreğinde ilk bağımsız devleti kuran Peştunlar, o tarihten günümüze kadar Afganistan'ın yönetiminde bir-iki istisnai dönem haricinde sürekli yer almışlardır. Özellikle İngilizlerle yaşanan savaşlarda da Peştun etnisitesi ön plana çıkmış ve Afganistan yönetimine sahip

olmuştur. Ümmet sosyolojisinin olduğu Afganistan'da etnik- kabile kimlikleri bütün gelişmemiş toplumlarda olduğu gibi güçlüdür. Dolayısıyla Peştunlar Afganistan yönetimi için sadece diğer gruplarla mücadele etmemişler, aynı zamanda kendi içlerinde de bunu gerçekleştirmişlerdir. Gerçi diğer etnik grupların önemli bir bölümü Afganistan'ın ulusal sınırları çizilirken yapay bir şekilde bu sınırların içine dahil edilmişlerdi çünkü Durand hattı Peştunları bölerken Peştun olmayanları -özellikle Türk gruplarını- Afganistan sınırları içine dahil etti. Yine de Peştunların Durrani -Abdali- ve Gılzay aşiretleri arasında yaşanan siyasi rekabet günümüze kadar devam etti.

Modern Afganistan'ın 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulması Afgan milliyetçiliğini ortaya çıkarırken, bu milliyetçilik içinde Peştun etnisizmi güçlü bir dayanak noktası olarak kaldı. Siyasi istikrarsızlıklarla beraber diğer etnik gruplara karşı Peştunlaştırma siyasetinin güdülmesi zaten siyasi çatışma, ekonomik zayıflık, aşiretçilik ve modern devlet ve toplum yapısına sahip olmayan Afganistan'da ulus milliyetçiliğinden ziyade etnik milliyetçiliği güçlendirdi. Nitekim Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Peştun kimliği ve etnisizmi ulusaşırı bir hüviyete büründü. Ancak Sovyet işgali bu durumu tersine çevirdi. İşgal döneminde Afganistan'dan yaşanan büyük göç dalgası sebebiyle Peştunların demografik olarak gerilediği görüldü. Bunun dışında Peştunlar Pakistan'da yaşayan soydaşlarıyla beraber cihatçı gruplar oluşturarak Afganistan'ın bağımsızlığı için mücadele ettiler. Böylece SSCB işgalinin sona ermesiyle birlikte vücuda getirilmeye çalışılan bütün modern kurumlar yıkılarak kısa bir süre sonra Taliban yönetimi kuruldu. Taliban yönetimi köktendinci ideolojisine rağmen Peştun özünü daima korudu. Nitekim 2001'deki ABD işgaliyle birlikte Taliban yönetimi sona ermesine karşılık Peştun idaresi sürdürülmüştü. İşgal döneminde işbaşında bulunan siyasal otorite, yürürlüğe konulan yeni Anayasa marifetiyle daha geniş toplumsal kapsayıcılığı bulunan düzenlemeler yapmış ancak Taliban'ın yönetimi devralmasından sonra uygulama tersi yönde değişmiştir. Nitekim Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra ülkeden kaçanların yani göç edenlerin hangi etnik

gruptan oldukları tespit edilebilirse bu durum daha rahat anlaşılabilir. Nihayetinde, Afganistan'da yaşanan siyasal dönüşümler ve politikaların daima Peştun milliyetçiliğini güçlendirdiğini, bu etnik kimliğin içinde bile aşiret kimliklerinin devam ettiği, Afganistan'ın zayıflıkları ve yaşanan gelişmelerin Afgan ulusal kimliği inşasını başarısızlığa uğrattığı ve II. Taliban yönetiminde de varlığını koruyan Peştun etnisizmi nedeniyle Afgan toplumun ortak bir kimliğe ulaşamayacağı söylenebilir.

Kaynakça

Afganistan Büyükelçiliği Ankara, "Afganistan Hakkında Genel Bilgiler", [AFGANISTAN İSLAM CUMHURİYETİ \(afghanembassy.org.tr\)](http://afghanembassy.org.tr), (22.03.2023).

Afganistan - The World Factbook, [Afganistan Country Summary \(cia.gov\)](http://cia.gov), (22.03.2023).

Bellaw, H. W. (1880). *The Races Of Afghanistan*. Kalküta: Thacker Spink, And Co.

Bigzad, N. (2021). Afganistan Sahası Tahar İli Çağdaş Özbek Şiirinde Çağatay Türkçesinin Biçim Bilgisel İzleri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 122-130.

Clements, F. A. (2003). *Conflict In Afghanistan: A Historical Encyclopedia*. California: ABC-CLIOA.

Demirel, E. (2003). *Taliban, El Kaide, Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Gzt Mecra (2022). "Burhaneddin Rabbani: Bir dönem sonu". Eylül 21, [Burhaneddin Rabbani: Bir dönemin sonu \(gzt.com\)](http://gzt.com), (02.04.2023).

Hatunoğlu, N. (2022). Afgan Tarih Yazımının Kavramsal Sorunsalları Üzerine Bir Değerlendirme. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 55-70.

Hopkirk, P. (2022). *Büyük Oyun: Orta Asya'da Gizli Savaş*. Çev. Renan Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hyman, A. (2002). Nationalism in Afghanistan. *International Journal of Middle East Studies*, 34(2), 299-315.

İnsamer, (2023). "Afganistan". [Afganistan - İNSAMER \(insamer.com\)](http://insamer.com), (23.03.2023).

Kartal, R. N. (2020). Problem Of Ethnicity, Religion And Politics In Afghanistan: A Panorama of Pashtunisation Politics. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 55-63.

Katılmış, C. ve Güven, M. E. (2022). Taliban'ın Toplumsal Gerçekliğinin Kurucu Zemini: "Biz" ve "Öteki" Oluşumu. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 107-120.

Kaya, R. ve Bayar, E. (2022). Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. TDT Özel Sayısı, 147-180.

Khawarnasab, A. ve Avcı, M. (2023). Afganistan'da Etnik Gruplar ve Siyasal Yapı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 131-139.

Maizland, L. (2023). "The Taliban in Afghansitan", Council on Foreign Relations, 19 Şubat, [The Taliban in Afghanistan \(cfr.org\)](http://cfr.org), (06.05.2023).

Mepa News, Media. Politics. Analysis, [Mepa News, Afganistan etnik grup haritası \(mepanews.com\)](http://mepanews.com), (18.03.2023).

Najibullah, F. ve Ahmadi, M. (2021). "Resistance Leader Masud 'Visited Dushanbe' For Afghan Peace

Talks, But Taliban Didn't Show Up", [Tajikistan - Mesud - talks Taliban \(rferl.org\)](http://rferl.org), (29.04.2023).

Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Kitap.

Oğuz, E. (2021). *Ülkem ve Ben*. İstanbul: Truva Yayınları.

Öztürk, S. (2015). *11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Müdahalesi. (Yüksek Lisans Tezi)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Konya.

Rasekh M. Yahya, S. (2017). *Afganistan Eğitim Sisteminde Nitelik Sorununun Tarihsel, Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Temelleri. (Yüksek Lisans Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Rashidi, Z. (2019). *A Rewiew of Afghan Nationalism in Two Centuries (19th & 20th). (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi*. Çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Runion, M. L. (2007). *The History of Afghanistan*. London: Greenwood Press.

Saikal, A. (2010). Afghanistan and Pakistan: The Question of Pashtun Nationalism?. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30(1), 5-17.

Saray, M. (1988). Afganistan. *İslam Ansiklopedisi 1. Cilt* içinde (401-408 ss). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM/İslam Araştırmaları Merkezi.

Seren, M. (2021). Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı ve Taliban'ın Kazanma Stratejisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 54(3), 1-40.

Sheikh, S. R. (2016), Pashtun Nationalism: Politics and Talibanization. *Pakistan Horizon*, 69(1), 71-86.

Sivrioğlu, T. ve Türkoğlu, A. J., (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Smith, A. D. (2010). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge-Malden: Polity Press.

Sultana, R. ve Azamatullah, (2015). Communist Rule in Afghanistan: Weakening Pashtun Power and Exacerbating Ethnic Conflict. *Pakistan Horizon*, 68(3/4), 25-49.

Sungur, Z. T. (2013). *Articulation of Tribalism into Modernity: The Case of Pashtuns in Afghanistan. (Yüksek Lisans Tezi)*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Şahsi, R. (2022). Ülke Tanıtımı: Afganistan. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 131-148.

T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2017). "Afganistan Ülke Raporu", [Afganistan.pdf \(kutso.org.tr\)](http://kutso.org.tr), (02.05.2023).

Thomas, C. (2021). "Taliban Government in Afghanistan: Background and Issues for Congress". <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46955> (23.03.2023).

Yusuf Ziya Bölükbaşı ve Abdul Hakim Qadery
Etnosentrizm ve Ulusal Kimlik: Afganistan'da Peştun Etnik Milliyetçiliği

Tolo News, Attack on Media/Journalists, "Over 300 Media Outlets Closed in Around 2 Years", <https://tolonews.com/afghanistan/attack-mediajournalists-183214>, (05.05.2023).

Williem, E. (2021). Easo, (European Asylum Support Office). Afghanistan Security situation update. Country of Origin Information Report (coi.euaa.europa.eu). (02.08.2023).

Yazıcı, O. (2011), Hazaraların Menşei ile İlgili Yeni Bir Görüş, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29: 475-492.

Yazıcı, O. ve Aksoy, N. D. (2010). The Effects of the Turkish Culture in Foundation of the Afghan State. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 9 (2), 331-344.